

Paisatge i identitat territorial en un context de globalització¹

Joan Nogué

*Departament de Geografia, Història i Història de l'Art,
Universitat de Girona
Director de l'Observatori del Paisatge*

Resum

Mai com ara s'havia parlat tant de paisatge i hi ha vàries raons que ho expliquen. Una d'elles té a veure amb el paper rellevant que el paisatge té i ha tingut en la formació, consolidació i manteniment d'identitats territorials. L'article es pregunta si aquesta constatació implica una reafirmació de la vella trilogia paisatge-cultura-regió tan present en els estudis geogràfics de principis del segle XX i si, per altra banda, les dinàmiques territorials contemporànies no posen en dubte i qüestionen el sentit que fins ara havíem donat a conceptes com el de lloc, com el de paisatge i, encara més, a associacions com l'assenyalada.

Paraules clau: paisatge, cultura, regió, Observatori del Paisatge (Catalunya).

Resumen

Nunca como ahora se había hablado tanto de paisaje, lo que se explica por diferentes razones. Una de ellas tiene que ver con el papel relevante que el pai-

1. Conferència inaugural del curs 2005/06 de la Societat Catalana de Geografia. Barcelona, 5 d'octubre 2005.

saje tiene y ha tenido siempre en la formación, consolidación y mantenimiento de identidades territoriales. El artículo se pregunta si esta constatación implica una reafirmación de la antigua trilogía paisaje-cultura-región tan presente en los estudios geográficos de principios del siglo XX, y si, por otra parte, las dinámicas territoriales contemporáneas no ponen en duda y cuestionan el sentido que hasta ahora habíamos dado a conceptos como el de lugar, el de paisaje y, aún más, a asociaciones como las descritas.

Palabras clave: paisaje, cultura, región, Observatori del Paisatge (Cataluña).

Abstract

Never before we have not spoken about landscape as much as now and there are several reasons that explain why. One of them has to do with the relevant role landscape has had in the formation and consolidation of territorial identities. The article wonders if this state involves a reaffirmation of the old landscape-culture-region trilogy so present in the geographical tradition at the beginning of the 20th century. And also if the contemporary territorial dynamics put in question the sense that has been given until now to concepts like place, landscape, and associations like the above mentioned.

Key words: landscape, culture, region, Observatori del Paisatge (Catalonia).

Permeti'm abans de començar agrair molt sincerament a la Junta Directiva de la Societat Catalana de Geografia (SCG) i, en concret, a la seva Presidenta, Maria Dolors Garcia Ramon, l'amable invitació que m'han fet. Obrir el curs 2005/06 d'una entitat com la SCG és un autèntic honor, perquè la SCG –i l'Institut d'Estudis Catalans per extensió– és una de les poques plataformes –per no dir l'única– que tenim en comú les universitats catalanes. I, alhora, és un dels pocs espais de confluència dels universitaris amb els professionals i amb els amants de la geografia en general, vinguin d'on vinguin i tinguin la formació que tinguin. Són comptats els àmbits d'aquesta mena al nostre país.

Dilluns vinent, 10 d'octubre, farà exactament 21 anys d'un acte públic que per mi va tenir una gran transcendència. El 10 d'octubre de 1984 vaig defensar oralment una Tèsi Doctoral, dirigida per Maria Dolors Garcia Ramon, que girava a l'entorn de dos grans eixos, que en la Tèsi s'entrelligaven entre si: la geografia humanística (en la seva versió fenomenològica) i el paisatge. Si en aquell moment va sobtar la perspectiva metodològica adoptada, tant o més ho va fer la temàtica, centrada, com he dit, en el paisatge. Es parlava poc, en aquell

moment, de paisatge: fora de l'àmbit estrictament acadèmic, ningú hi parava massa atenció, si exceptuem alguns cercles erudits molt reduïts; en l'àmbit acadèmic algú en començava a parlar a l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona i, en geografia, només se'n feien ressò els companys de la Universitat de Barcelona dedicats a la llavors anomenada 'geografia del paisatge integrat' (i també en Joan Sabí des de la Universitat Autònoma de Barcelona, a qui cito amb el nom propi perquè és l'únic que ens ha deixat), algunes monografies regionals, alguns geomorfològics i biogeògrafs dispersos i alguns geògrafs (sobretot valencians i mallorquins) i historiadors interessats per la geografia històrica. Poca cosa més.

Com ha canviat el panorama en 21 anys! El paisatge havia estat sempre un concepte clau en geografia, però hem d'admetre que no era aquest el concepte més apreciat en aquells moments (finals de la dècada de 1970 i principis de la dels 80). Ni la geografia teòrico-quantitativa ni la geografia marxista hi havien dedicat massa atenció, i tot plegat en uns moments d'hores baixes pel que fa a la perspectiva regional. Avui, en canvi, ha esdevingut una peça clau en les noves geografies culturals, per no parlar de la geografia física inspirada en l'ecologia del paisatge o del creixent rol que juga en aquelles geografies més orientades a la gestió i a l'ordenació territorial. I l'interès per la qüestió en cercles acadèmics no geogràfics és espectacular i va de l'arquitectura i l'urbanisme a l'enginyeria passant per les ciències ambientals i la història. I fora del món acadèmic exactament igual, o més: polítics i periodistes parlen avui de paisatge amb la mateixa passió –i esperem que convenciment– amb què varen començar a parlar de medi ambient fa poc més d'un decenni.

Què ha passat? Coincidiran amb mi en què mai com ara s'havia parlat tant de paisatge al carrer, a la premsa, a la televisió, també a la universitat. Però per què? Hi ha varies raons que ho expliquen: la conscienciació ambiental dels últims anys (que ha beneficiat indirectament al paisatge, fins ara la ventafox de l'univers ambiental), l'extensió galopant de la ciutat dispersa vinculada a l'extraordinari apogeu del sector immobiliari i de la construcció (que ha disparat totes les alarmes), una major sensibilitat estètica per part de determinats grups socials capaços de crear opinió i l'elaboració per part del Consell d'Europa d'un document-declaració d'intencions que ha tingut una gran difusió i excel·lent receptivitat arreu d'Europa (em refereixo al Conveni Europeu del Paisatge). Tot això és cert i hi ha ajudat, però, des del meu punt de vista, hi ha una altra raó que poques vegades és tinguda en consideració i que és tant o més important que les anteriors. Em refereixo al paper rellevant que el paisatge té i ha tingut en la formació, consolidació i manteniment d'identitats territorials, tema en el qual em centraré breument en aquesta conferència, en la que també aprofitaré per presentar-los una mostra més d'aquesta 'febre' paisatgística que estem vivint darrerament, i que en bona part justifica la meua presència avui i aquí: l'Observatori del Paisatge, l'ens a qui la llei considera des de fa pocs mesos com l'òrgan oficial d'assessorament de la Generalitat de Catalunya en matèria de paisatge.

Sóc conscient que afirmar, com acabo de fer, que el paisatge té i ha tingut un paper rellevant en el procés de formació, consolidació i manteniment d'identitats territorials no s'allunya massa del missatge de fons que traspua la vella trilogia paisatge-cultura-regió tan present en els estudis geogràfics de principis del segle XX: tot paisatge estaria indissolublement unit a una cultura i aquesta cultura ocuparia una porció determinada de la superfície terrestre que anomenem, genèricament, regió. En una de les primeres i més importants escoles geogràfiques centrades en el paisatge, la *Landschaftsgeographie* (nascuda a finals del segle XIX a Alemanya), trobem ja una clara associació d'idees entre paisatge i regió, ja que tota regió es traduïa en un paisatge, fins el punt que ambdós conceptes acabaven essent gairebé sinònims. Quelcom similar succeeix en la rica tradició geogràfica francesa del tombant del segle XIX. En la tradició geogràfica vidaliana original el paisatge és la fesomia característica que ens revela una porció de l'espai concreta –una regió– i la distingeix d'altres contrades. D'aquí que en la geografia regional francesa trobem una associació semblant entre paisatge i regió a la que observàvem en l'escola alemanya. És en la regió on cristal·litzarien les relacions ser humà-natura. La interpenetració ser humà-natura donaria a la regió un caràcter distintiu que la faria única, irrepetible, i que es visualitzaria, es materialitzaria a través del paisatge. Vet aquí, en definitiva, la vella trilogia paisatge-cultura-regió, també present –i molt– en la geografia cultural saueriana. I, si m'apuren, també present fins a cert punt en la geografia humanística de les dècades de 1970 i 1980. Les perspectives fenomenològiques en geografia –també en arquitectura: pensin en un Christian Norberg-Schulz o en un Christopher Alexander– aprofundeixen en aquesta línia, salvant totes les distàncies metodològiques i contextuals que un vulgui. Geògrafs com David Seamon o Edward Relph busquen l'essència del paisatge, el seu suposat caràcter, també –encara que no només– a través de l'associació paisatge-cultura-regió, expressada ara amb d'altres termes, com els de paisatge-identitat-lloc. No és això en bona part el que també s'ensenya als futurs paisatgistes, siguin geògrafs o arquitectes? No els expliquem que les intervencions “correctes” seran aquelles que s'“integrin” en el paisatge i que integrar-se en el paisatge vol dir, fonamentalment, no trencar el seu “caràcter”, mantenir la seva “essència”?

Podem mantenir encara avui aquesta vella trilogia –convenientment actualitzada des d'un punt de vista conceptual– en un context de globalització accelerada com el que estem vivint? Ens podem preguntar legítimament, com segurament vostès ja estan fent, si les dinàmiques territorials contemporànies no posen en dubte i qüestionen el sentit que fins ara havíem donat a conceptes com el de lloc, com el de paisatge i, encara més, a associacions com identitat = lloc (o regió) = paisatge. És lícit i necessari preguntar-se com i de quina manera, en un context de globalització galopant, les interconnexions entre les forces globals i les particularitats locals alteren les relacions entre identitat, significat i lloc.

Els avanço la meua opinió al respecte: els llocs –i els seus paisatges– no han desaparegut, però sí han rebut l'impacte de les telecomunicacions, de la major

velocitat dels sistemes de transport, de la mundialització dels mercats, de l'estandardització de les modes, dels productes, dels hàbits de consum. La identitat dels llocs 'tradicionals', basats en una cultura territorialitzada, en un paisatge identitari, s'ha vist, en efecte, trasbalsada, però no anorreada. Han aparegut 'no-llocs', però no s'ha perdut sentit del lloc. Probablement ja no podrem seguir concebibint el lloc com a una categoria geogràfica –i ontològica– 'pura', en el sentit de contenir una suposada i exclusiva homogeneïtat i coherència internes, sinó que hi haurem d'incorporar un dels trets més visibles i notables dels llocs i dels paisatges contemporanis, això és la seva hibridesa. Sí: a diferència del que haguéssim respòs fa mig segle, de la hibridesa en poden sortir llocs. I encara més: els llocs poden ser mòbils. I encara més: els llocs –i especialment els paisatges– poden ser virtuals.

Malgrat la creixent homogeneïtat de la producció cultural internacional, encara hi ha molts i diversos espais que expressen sentiments de comunitat, sentiments d'identitat, en definitiva. Les idees i les imatges produïdes i comercialitzades globalment són percebudes i utilitzades de manera diferent pels sers humans i en diferents punts del planeta alhora. No hem esbrinat prou a fons perquè això és així, però el cert és que els sers humans segueixen creant llocs en l'espai i els segueixen imbuït de significats: les societats contemporànies redescobreixen, reivindiquen, reinventen llocs i paisatges.

No deixa de ser cert que una de les paradoxes més sorprenents del procés de globalització en el que estem immersos és que la gent afirma, cada vegada amb més insistència i de forma més organitzada, les seves arrels històriques, culturals, religioses, ètniques i territorials. Es reafirma en les seves identitats singulars. La gent defensa els seus llocs davant la nova lògica dels espais sense llocs, dels espais de fluxes propis de l'era informacional que ens ha tocat de viure. La gent reclama la seva memòria històrica, la pervivència dels seus valors i el dret a preservar la seva pròpia concepció de l'espai i del temps. Encara més, el lloc –un concepte tan fonamental en la història de la geografia com el de paisatge– actua talment un vincle, un punt de contacte i interacció entre els fenòmens mundials i l'experiència individual. Es miri per on es miri, el lloc, el territori, és cada cop més present. El poder de la identitat no desapareix a l'era de la informació, sinó que es reforça.

En aquest sentit i només a títol d'exemple, la proliferació de grups, de plataformes, que s'identifiquen amb denominacions que quasi sempre comencen amb un "Salvem..." és un fenomen social extraordinàriament interessant i que va molt més enllà de la suposada 'cultura del NO', que ha estat objecte darrerament de declaracions, debats i tertúlies. M'hi refereixo perquè estic absolutament convençut que aquestes mobilitzacions socials de caràcter ambiental i territorial molt actives darrerament ens mostren que estem davant d'un discurs territorial procedent d'una societat civil molt àmplia i diversa que té en comú la defensa del seu territori i de la seva idiosincràcia paisatgística davant de les agressions que l'amenacen. Es reivindica allò propi, el territori i el paisatge autòctons amenaçats pel creixement imparable de la urbanització i de les

infraestructures. Assistim a mobilitzacions protagonitzades per plataformes cíviques que apleguen una gran diversitat de perfils socials i culturals, però que comparteixen la defensa d'un lloc comú i singular.

Vivim plenament immersos en una esquizofrènica paradoxa territorial. Com afirmava fa poc l'escriptor gallec Manuel Rivas, "tanto hablar de lo virtual, y lo realmente importante sucede en el territorio". Quan semblàvem abocats a tot el contrari, estem assistint a un excepcional procés de revalorització dels llocs i a una necessitat gairebé existencial de singularitzar-se, d'exhibir i ressaltar tots aquells elements significatius que diferencien un lloc respecte als altres. I el paisatge és un d'aquests elements.

El paisatge segueix essent el resultat d'una transformació col·lectiva de la natura; és la projecció cultural d'una societat en un espai determinat. I no només en allò referent a la seva dimensió material, sinó també a la seva dimensió espiritual i simbòlica. El paisatge és, per tant, un concepte enormement impregnat de connotacions culturals i es pot interpretar com un dinàmic codi de símbols que ens parla de la cultura del seu passat, del seu present i potser també de la del seu futur. La legibilitat semiòtica del paisatge, això és el grau de descodificació dels seus símbols, pot ser més o menys complexa, però està lligada, en qualsevol cas, a la cultura que els produeix.

El paisatge és, alhora, una realitat física i la representació que culturalment en fem; la fesomia externa i visible d'una determinada porció de la superfície terrestre i la percepció individual i social que genera; un tangible geogràfic i la seva interpretació intangible. És, alhora, el significat i el significat, el continent i el contingut, la realitat i la ficció. No anem mal encaminats si entenem el paisatge com un escenari natural mediatitzat per la cultura. Escriptors, poetes i pensadors han entès perfectament aquesta significació dual del paisatge, al que han vist, sovint, com el mirall de l'ànima en el territori. El filòsof i escriptor xinès Lin Yutang (1895-1976), un dels principals introductors de la filosofia oriental al món occidental, ho resumia amb aquest simple aforisme: "La meitat de la bellesa d'un indret depèn del paisatge i l'altra meitat del qui el contempla". Pocs anys abans, Henry-Frédéric Amiel, pensador francès, havia escrit que "el paisatge és un estat de l'ànima", quelcom que els pintors romàntics (posem per cas un Caspar Friedrich) intentaven traslladar als seus quadres. La dimensió visual és una part essencial de la idea de paisatge, des dels seus orígens fins avui, tot i que el paisatge no és només quelcom visible, sinó que està fet també de sons, d'olors, de tactes, de multitud d'impressions sensorials carregades totes elles de contingut espacial i temporal.

El paisatge és cultura i, precisament per això, és quelcom viu, dinàmic i en contínua transformació, capaç d'integrar i assimilar amb el temps elements que responen a modificacions territorials importants, sempre i quan aquestes modificacions no siguin brusques, violentes, massa ràpides ni massa impactants. Com afirma el geògraf italià Eugenio Turri, les modificacions del paisatge en el passat eren lentes, pacients, al ritme de la intervenció humana, prolongades

en el temps i fàcilment absorbibles per la naturalesa del homes: l'element nou s'inseria gradualment en el quadre psicològic de la gent. Però quan aquesta inserció és ràpida, violenta, intensa, com en els últims anys, l'absorció es fa més difícil, per no dir impossible. El problema no rau en la transformació *per se* del paisatge, sinó en el caràcter i intensitat d'aquesta transformació: vet aquí el *quid* de la qüestió. La incapacitat per saber actuar sobre el paisatge sense destruir-lo, sense trencar-ne el seu caràcter essencial, sense eliminar-ne aquells trets que li donen continuïtat històrica, és un dels drames de la nostra civilització. Llevat de comptades excepcions, no se sap alterar, modificar, intervenir sense destruir. I quan es destrueix un paisatge, es destrueix la identitat d'aquell lloc. Es pot transformar intensament un paisatge sense destruir-ne la seva identitat, però s'ha de saber fer, i no és fàcil. La distinció entre evolució i destrucció ja l'havia plantejada amb meridiana claredat Carl Sauer a principis del segle XX, com recordava Yi-Fu Tuan en l'article 'Sobre geografia moral', publicat a *Documents d'Anàlisi Geogràfica* ara fa uns anys. Tuan considera que només una persona com Sauer, capaç d'establir aquestes subtils distincions, podia coordinar junt amb Marston Bates i Lewis Mumford i tan aviat com l'any 1956 un text tan excepcional com *Man's Role in Changing the Face of the Earth*, que ben aviat es convertiria en una de les primeres pedres de toc del pensament ambientalista contemporani.

De la mateixa manera que a la vella Europa hem après de fa temps a conservar el patrimoni històric i monumental de desenes de cascs urbans centenaris, sense que això hagi impedit avançar en l'experimentació de noves formes arquitectòniques i urbanístiques, hauríem d'aprendre també a mantenir la identitat de l'excepcional varietat paisatgística europea, sense que això impedeixi apostar pel disseny i la creació de nous paisatges. No hem avançat massa en aquest terreny, la veritat; sobretot si mirem enrera. Ja fa més d'un segle que es va crear a França la 'Société pour la protection des paysages de France', una societat que, tan aviat com el 1909, ja va organitzar el 'Congrès International pour la protection des paysages', amb eslògans com *protéger les paysages, c'est défendre la patrie* o *aimer les arbres, c'est aimer la patrie*. El paisatge serà vist com el fidel mirall de l'ànima d'un país i en la seva protecció confluïran consideracions de caràcter moral i patriòtic, sense oblidar, per descomptat, les de caràcter científista, ja sigui en relació amb el patrimoni natural o en relació amb el patrimoni arqueològic i monumental.

Encara que avui dia la població europea sigui majoritàriament urbana, els paisatges rurals ocupen un lloc molt important en la consciència i en l'imaginari col·lectiu europeus, com ha mostrat no fa massa David Matless (1998) en el seu llibre *Landscape and Englishness*. Tant és així que la pròpia Política Agrària Comunitària, que va contribuir en una primera fase a la creixent homogeneïtzació de molts paisatges europeus, intenta ara reconduir la situació incorporant la diversitat paisatgística com a una de les seves línies d'actuació, potser per evitar el fenomen del que es queixava fa poc l'escriptor Juan Cueto, amb ironia continguda, quan escrivia:

“Esto no era lo prometido. Nos habían dicho que sólo sería única la moneda... Pero no nos habían dicho nada del paisaje europeo único. Mucho antes de que hayamos metido un euro en el bolsillo, nos han metido por los ojos un nuevo paisaje. Habrá que acostumbrarse, pero su omnipresencia en la ventanilla de mi autobús, de momento, me deja frío... El principal problema es que a este flamante paisaje europeo le faltan referencias literarias, pictóricas y filosóficas... Es un paisaje de autor (el *copyright* es de Bruselas), pero sin autores que lo hayan contado, pintado, filosofado, filmado o retratado. Por eso no funciona como paisaje, no te dice nada, se estrella contra la ventanilla, te da sueño.... Antes eran los autores los que buscaban paisajes, ahora es un paisaje en busca de autores” .

George Steiner, un dels pensadors europeus més lúcids d'aquests darrers decennis, acaba d'escriure un llibret titulat *La Idea d'Europa*, on exposa el que per a ell és Europa, ressaltant cinc trets comuns, cinc trets identitaris compartits. Doncs bé, un d'ells és el paisatge, no aquest paisatge homogeneïtzat del que es queixava Juan Cueto, òbviament, sinó el fet que el paisatge europeu, a diferència del d'altres latituds, és, per definició, un paisatge civilitzat, culte, en el sentit que respon a una mil·lenària interacció entre natura i cultura. És un paisatge pensat per caminar-hi, fet a la mesura humana, enormement divers, però sempre amb un punt de civilitat, d'història acumulada.

I, com que semblaria que aquest tret que ressalta Steiner està avui en risc, hi ha qui creu que cal pensar el futur del món rural des d'unes noves bases. En efecte, han canviat els usos del sòl, les activitats socioeconòmiques, les telecomunicacions, les nocions d'espai i de temps; tot això –i més– és cert, però segueix havent-hi quelcom que associem a la idea del rural. Al llibre *L'identité de la France*, el gran historiador Fernand Braudel (1986) es mostra molt preocupat per aquesta qüestió, fins i tot més preocupat que per la immigració, que ja és dir, en un país com França. Segons Braudel, a Europa hi ha hagut sempre immigració (i ja no parlem d'emigració), però mai hem vist una Europa sense pagesos... i estem a punt de veure-la. I no es pot oblidar que la societat rural ha estat fins ara la principal productora (almenys pel que fa a la seva extensió) de paisatges (de paisatges culturals, 'identitaris'). I no es pot oblidar, tampoc, que els paisatges agropecuaris, a diferència del que habitualment es pensa, contenen –i mantenen– una gran diversitat de flora i de fauna. L'extensió del bosc als països europeus mediterranis al llarg dels darrers trenta anys com a resultat de l'emigració camp-ciutat i de la pèrdua de pes relatiu del sector primari en el conjunt de l'economia ha incrementat la massa forestal, sens dubte, però ha minvat, de fet, la biodiversitat, en haver quedat molt més reduït i homogeneïtzat el paisatge agropecuari, per l'eliminació de pastures i la predominància d'uns cultius per sobre dels altres, a més d'incrementar el risc d'in-cendis, com veiem cada estiu.

La identitat dels paisatges es veu amenaçada avui per processos homogeneïtzadors com els descrits i per d'altres que, paradoxalment, en buscaven la

seva conservació, mal entesa. No es poden conservar paisatges convertint-los en museus sense vida. La recuperació superficial de construccions i estructures tradicionals no evita aquest risc, sinó que més aviat l'agreuja. I el resultat és el que solem veure al nostre voltant: paisatges estàtics, de concepció estrictament naturalista-ruralista-agrarista, artificials, de cartró-pedra. Són el que jo denomino 'intervencions pessebrístiques', és a dir reconstruccions més o menys fidels i més o menys bucòliques d'un passat i d'un paisatge rural funcionalment desaparegut, en la línia dels nous parcs temàtics, mostra excel·lent de la capacitat dels nous espais turístics per crear ambients decididament falsos, en els quals la tensió de la inautenticitat teatral és vençuda a través de la representació a escala 1:1 de geografies diverses, com il·lustra de manera irònica Julian Barnes en la seva novel·la *Anglaterra, Anglaterra*. La recuperació mimètica i pèssimament dissenyada de formes i construccions antigues i/o tradicionals ha produït un *pastiche*, un tipus de paisatge tan pèssim com el seu contrari, és a dir el paisatge estandarditzat, uniforme i sense originalitat, que tantes vegades hem criticat.

La dispersió de l'espai construït, la urbanització difusa, l'explosió de la ciutat —és a dir, la metropolització del territori— han provocat una fragmentació territorial i paisatgística preocupant, que amenaça en molts indrets la identitat territorial de molts paisatges. El creixement urbanístic desorganitzat, espacialment incoherent, desordenat i deslligat dels assentaments urbans tradicionals està anorreant la lògica territorial de molts llocs. Aquesta dispersió de l'espai construït descrita, junt amb la implantació de determinades infraestructures pesants, així com la generalització d'una arquitectura de baixa qualitat estètica —en especial en algunes àrees turístiques—, està generant uns paisatges mediocres, dominats cada cop més per l'homogeneïtzació, la repetició, la clonació, l'artificialització, la tematització, la festivalització, la banalització. Vet aquí, sense anar més lluny, el *feísmo* del que es queixen els gallecs sensibles, fins el punt que la qüestió ha donat lloc a un manifest i ha estat tema de campanya en les recents eleccions autonòmiques. La uniformització i la falta de qualitat i originalitat dels tipus de construccions majoritàries està generant un paisatge insensible i ple d'inautenticitat, en especial en els espais suburbans, perifèrics, de transició, en els quals sovintegen —i es multipliquen— construccions-aparador a les vies d'entrada de pobles, viles i ciutats (el que els italians, amb el seu enginy habitual, anomenen *strada-mercato*). Hi ha pocs paisatges tan sordids i pertorbadors com els que donen entrada als nuclis de població. És en aquests paisatges híbrids, mestissos, de contacte i transició entre els paisatges més pròpiament urbans i els més pròpiament rurals en els que la sensació de desori i desconcert es viu amb més intensitat. Assistim a l'emergència de territoris sense discurs i de paisatges sense imaginari.

Què en fem d'aquests paisatges? Podem tancar els ulls i mirar cap un altre costat, però la realitat seguirà essent la que és. Ens agradi o no, son aquests paisatges metropolitans i periurbans els que viuen la majoria de la gent, els més quotidians; paisatges que no són gens fàcils de 'llegir', almenys amb la facili-

tat amb què vàrem aprendre a llegir, des de la semiologia urbana, des de Kevin Lynch, el paisatge urbà compacte. Quines categories, quines claus interpretatives permetrien llegir avui el paisatge de la dispersió, el *sprawl*scape? Segurament hi són, però més pensades per ser llegides en cotxe que no pas a peu, i més efímeres que les proposades per Kevin Lynch, i, sens dubte, de més difícil llegibilitat.

Anem acabant. Serem capaços de generar nous paisatges amb els que la gent es pugui sentir identificada? Serem capaços d'evitar l'emergència de més territoris sense discurs i de més paisatges sense imaginari? Serem capaços de transformar sense destruir i, per tant, de mantenir una certa continuïtat històrica en la inevitable evolució dels paisatges?

Anem escassos de sensibilitat paisatgística. Hauríem de donar la volta a una frase que Julien Gracq va escriure fa temps: "Tantes mans per transformar aquest món, i tan poques mirades per contemplar-lo". Cal impulsar una sensibilitat, una cultura, una 'consciència de paisatge' que ens permeti ser capaços de disfrutar mirant i vivint el paisatge, com reclamava Julien Gracq. Hem aconseguit, amb molt d'esforç, una certa 'consciència ambiental', que ha penetrat, amb més o menys convenciment, en les capes dirigents del país i també en àmplies capes de la població. És aquesta consciència ambiental la que ha permès protegir, sota figures jurídiques diverses, determinades porcions del territori especialment valuoses per la seva riquesa ecològica. Ara cal anar més enllà i superar aquesta visió protectora del territori en forma de taques d'oli; és a dir, espais naturals protegits dispersos pel territori i, en el millor dels casos, connectats per corredors biològics. Cal imbuir-nos d'una consciència de paisatge similar a la consciència ambiental descrita que ens permeti disfrutar de la simple contemplació dels paisatges que ens envolten, no per cap acció especial derivada d'un ambiciós pla estratègic, sinó, simplement, perquè és un fet mil vegades demostrat que un entorn físic atractiu, afable i estèticament harmoniós genera una agradable sensació de benestar, que augmenta notablement la qualitat de vida dels ciutadans. Aquest és, de fet, el missatge de fons del Conveni Europeu del Paisatge, citat en l'inici d'aquesta conferència. El Conveni Europeu del Paisatge, signat al Palazzo Vecchio de Florència el 20 d'octubre de 2000 per iniciativa del Consell d'Europa i que ara els estats membres del Consell estan ratificant, enfoca la temàtica paisatgística de manera esperançadora. El Conveni reconeix que "el paisatge és un element important de la qualitat de vida de les poblacions, tant en els medis urbans com en els rurals, tant en els territoris degradats com en els de gran qualitat, tant en els espais singulars com en els quotidians". Incideix, a més, en el fet que "el paisatge participa de manera important en l'interès general, en els aspectes cultural, ecològic, mediam-biental i social" i reconeix explícitament que "el paisatge constitueix un element essencial del benestar individual i social". Només cal una major consciència social i voluntat política, perquè ja comencem a tenir els instruments. Un d'ells és l'Observatori del Paisatge, que aprofito per posar al seu servei i a la seva consideració.

L'Observatori del Paisatge (www.catpaisatge.net) s'ha creat per generar sinergies en l'àmbit del paisatge, àmbit transversal per definició i objecte de lectures i usos ben diversos. Estructurat en forma de consorci per tal de donar cabuda a tota mena de veus i de sensibilitats, l'Observatori neix amb la voluntat d'esdevenir un ens d'informació i conscienciació de la societat catalana en matèria de paisatge, per tal d'aconseguir una millor gestió i ordenació dels paisatges catalans, de tots els paisatges catalans: dels agraris als turístics, passant pels metropolitans. L'Observatori del Paisatge té com a objectiu bàsic i genèric l'observació del paisatge de Catalunya, això és l'estudi, identificació, seguiment, documentació i divulgació dels paisatges catalans i de les seves transformacions, sense que això impliqui deixar de banda d'altres paisatges o, senzillament, reflexionar sobre el paisatge de forma genèrica. L'Observatori col·laborarà també amb el govern català a l'hora d'implementar polítiques de paisatge i, més concretament i en primera instància, tindrà un paper rellevant en la inclusió en el planejament territorial de normes, directrius i recomanacions de caràcter paisatgístic.

L'instrument que li permetrà encarrilar propostes d'actuació concretes a aquest nivell del planejament són els anomenats 'catàlegs de paisatge', una eina extremadament útil per a la implementació de polítiques de paisatge amb la connivència i participació activa de tots els agents socials que hi intervenen. Els catàlegs són uns documents de caràcter tècnic que determinen la tipologia dels paisatges de Catalunya, els seus valors i estat de conservació, els objectius de qualitat que han de complir i les mesures per assolir-los. L'Observatori té l'encàrrec d'elaborar enguany els corresponents al Camp de Tarragona i a la Plana de Lleida i, en els propers dos anys, haurà d'enllestir els que pertoquen a les altres cinc regions en què s'organitzarà l'estructura política i administrativa de Catalunya.

L'Observatori del Paisatge vol contribuir, en definitiva, a la implementació de polítiques de paisatge a Catalunya i, sobretot, a incrementar la consciència de paisatge de la ciutadania. Sempre he pensat que el paisatge és un excel·lent indicador per valorar el nivell de cultura, de civilitat i d'urbanitat d'un territori, a qualsevol escala. Els països cultes, civilitzats i educats solen gaudir d'uns paisatges harmònics i ordenats, i això és així perquè en aquests països s'ha entès de fa temps que el paisatge és quelcom més que la simple fesomia externa d'un territori i s'ha pres en consideració, de forma seriosa i efectiva, la seva dimensió cultural, patrimonial i identitària. Semblaria que, a Catalunya, ho hem començat a entendre; semblaria que, finalment, alguna cosa es mou a casa nostra en l'àmbit del paisatge, precisament en un context d'acusada globalització.

Moltes gràcies per la seva atenció.